

Wprowadzenie

Dążenie do wolności i sprawiedliwości stanowi tęsknotę każdego człowieka, być może nie zawsze nazwaną czy uświadomioną. Brazylijski prawnik, pedagog, działacz na rzecz osób uciśnionych i marginalizowanych – Paulo Freire oraz przedstawicielka naszej rodzimej pedagogiki – Maria Czerepaniak-Walczak podejmują kwestie emancypacyjne w swoich najbardziej znanych publikacjach¹. Oboje, choć z innych pobudek i w różnych kontekstach historyczno-kulturowych, tworzą podwaliny pedagogiki emancypacyjnej. Freire był przejęty trudną sytuacją społeczną w swojej ojczyźnie w latach 60.: analfabetyzmem, zacofaniem, uciemnieniem, brakiem wręcz świadomości wielu Brazylijczyków swojego człowieczeństwa i przynależnych jemu praw. Czerepaniak-Walczak kierowała się sytuacją konkretnych grup doświadczających nierówności społecznej ze względu na swoją odmiennność. Przywoływani Autorzy paradygmat emancypacyjny sytuują w pedagogice, przyznając wychowaniu znaczącą rolę w nabywaniu przez jednostki kompetencji emancypacyjnych. Edukację natomiast traktują jako drogę kształtowania idei i dążeń emancypacyjnych przez grupy doświadczające marginalizacji oraz możliwość upelnomocniania ich w osiągnięciu tych zamierzeń. Emancypacja jest więc procesem samodzielnego uzyskiwania przez jednostkę dojrzałości przez wyzwianie się spod dominacji

---

¹ P. Freire, *Pedagogy of the Oppressed*, Penguin Books, London 1972; M. Czerepaniak-Walczak, *Pedagogika emancypacyjna*, GWP, Gdańsk 2006.

i zależności. W wymiarze zbiorowym zaś prowadzi do uwalniania się całych grup doświadczających poczucia wspólnoty ze względu na doznawaną opresję². Freire emancypację rozumie jako konkretne zaangażowanie podmiotów i wspólnot na rzecz zmiany rzeczywistości i własnego w niej położenia.

Kwestia emancypacji osób z niepełnosprawnością, zarówno w indywidualnym, jak i zbiorowym jej wymiarze, jest coraz bardziej obecna w pedagogice specjalnej. Można wręcz zauważyć wzrastającą akceptację paradygmatu emancypacyjnego, który pozwala szerzej spojrzeć na zjawiska podmiotowości i autonomii jako najistotniejsze pola emancypacji osób z niepełnosprawnością³. Zgodnie z tym paradygmatem respektowanie ich woli stworzenie warunków do świadomej samodzielności i kształtowania swej odrębności i indywidualności, szanowanie wolności podejmowanych przez nich decyzji oraz umożliwianie ponoszenia konsekwencji wynikających z własnych postanowień mają większe znaczenie niż stosowane dotychczas metody oraz środki edukacji i rehabilitacji. Paradygmat emancypacyjny otwiera bowiem możliwość podjęcia szerszego dyskursu społecznego nad wyzwaniem stawianymi wobec edukacji i rehabilitacji populacji doświadczającej niepełnosprawności, zaś obszarem, w którym może i powinien się toczyć, jest z pewnością pedagogika specjalna. Warto jednak zauważyć, że bez wyemancypowania pedagogiki specjalnej jako dyscypliny naukowej trudno powierzyć jej rolę sprawczą w procesie przygotowania do emancypacji.

Proces dochodzenia do wolności jest złożony i długotrwały. Jego efektem może być wyzwolenie od stereotypów i opinii generujących nieprawidłowe relacje społeczne pomiędzy osobami z niepełnosprawnością i pozostałą częścią społeczeństwa. Emancypacja jest istotna nie tylko z punktu widzenia grup doświadczających niepełnosprawności, lecz także dla innych ludzi. Życie w środowisku szanującym różnorodność, niedyskryminującym ze względu na

---

² M. Czerepaniak-Walczyk, op. cit., s. 32.

³ A. Krause, *Współczesne paradygmaty pedagogiki specjalnej*, Impuls, Kraków 2010.

odmienność jest pełniejsze, bardziej satysfakcjonujące dla wszystkich uczestników bytu społecznego. Emancypacja jest procesem kontekstowym i podmiotowym, nie da się jej zaprogramować, powielić czy znaleźć gotowej recepty na wszystkie nierówności. Takie przeświadczenie mają również autorzy artykułów zamieszczonych w niniejszym tomie. Pierwsze teksty zostały poświęcone teoretycznym i ideologicznym aspektom emancypacji osób z niepełnosprawnością.

Dorota Podgórska-Jachnik otwiera dyskurs emancypacyjny przez wskazanie jego kategorii – podmiotowości, niezależnego życia, samorealizacji, praw człowieka – w odniesieniu do osób z niepełnosprawnością. Są to pojęcia konstytuujące dyskurs w obszarze pedagogiki specjalnej, a zarazem stanowiące pewne kontinuum historycznie uwarunkowanych dążeń ku wolności i sprawiedliwości społecznej łączących obie pedagogiki: emancypacyjną i specjalną.

Marcin Wlazło rozważa socjopolityczny kontekst emancypacji, odwołując się głównie do liberalizmu jako koncepcji wyjaśniającej relacje między ideą wolności a wolnym rynkiem w odniesieniu do społecznego modelu niepełnosprawności i emancypacyjnego paradygmatu pedagogiki specjalnej.

Kas Mazurek i Margaret Winzer dokonują oglądu wdrożenia zasad Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych w różnych krajach Ameryki i Europy. Autorzy skupili się głównie na edukacji, ukazując niewystarczającą realizację przesłanek inkluzyjnych. Krytycznie odnieśli się do wciąż dużego oporu (ideologicznego i politycznego) przeciwko pełnej inkluzji szkolnej ujawnianego w wielu krajach.

Joanna Konarska ukazuje emancypację jako nowy nurt rehabilitacji. W dyskusji podejmuje wątek kształtowania przez rodziców, pedagogów i inne osoby uczestniczące w procesie rehabilitacji takich cech osobowości dzieci i młodzieży, które ułatwiają im samorealizację i autonomię.

Druga część artykułów przedstawia wybrane grupy osób z niepełnosprawnością – dzieci, młodzież, dorosłych – w procesie upędomocnienia (ang. *empowerment*). Wzmacnianie jednostki w dąże-

niach emancypacyjnych, rozwijanie kompetencji, które posłużą jej samej, ale też pozwolą na angażowanie się w orędownie w sprawach dotyczących praw innych członków grupy jednorodnej lub, co bardziej doniosłe, wszystkich niepełnosprawnych. Stanowi również wyzwanie dla środowiska rodzinnego i instytucjonalnego skupionych wokół osób z różnymi niepełnosprawnościami.

Rozważania Joanny Buławy-Hałasza idą w kierunku ukazania wysokofunkcjonujących osób z autyzmem jako grupy silnie działającej na rzecz usamodzielnienia się oraz samostanowienia. Ich emancypacja ma dwa wymiary: edukacyjny – upowszechnienie wiedzy na temat autyzmu oraz psychospołeczny – rzecznictwo własnych potrzeb.

Agata Jakubas w swoim artykule dotyka problematyki tożsamości płciowej kobiet z głębszą niepełnosprawnością intelektualną uczęszczających do środowiskowego domu samopomocy. Podjęte wątki emancypacji dotyczą ustosunkowania badanych kobiet do rozumienia kobiecości i nadawanych jej znaczeń.

Z kolei Małgorzata Walkiewicz-Krutak podnosi kwestie warunkowań procesu emancypacji osób z niepełnosprawnością wzroku. Zwraca uwagę, że rozwijanie podmiotowości i autonomii w okresie dorosłości wymaga wsparcia tak ze strony zarówno środowiska rodzinnego, jak i instytucjonalnego. Autorka ukazuje proces rozszerzania indywidualnej autonomii jednostki w kontekście procesu emancypacji grupy, zaś jako przykład przedstawia działalność fundacji prowadzonych przez osoby z niepełnosprawnością wzroku

Kornelia Czerwińska kontynuuje rozważania na temat emancypacji osób z niepełnosprawnością wzrokową. Opisuje przypadek osoby ociemniałej jako egzemplifikację świadomego oporu przeciwko opresji wynikającej ze stopniowej utraty wzroku, przez auto-kreację i dążenie do zdobycia statusu podmiotowego.

Drugie studium przypadku przedstawione przez Agnieszkę Sokołowską-Kasperniuk również odnosi się do osoby ociemniałej. Autorka ukazuje jej proces adaptacji do niepełnosprawności wiążący się z pokonywaniem trudności fizycznych i psychospołecznych w codziennych sytuacjach życiowych.

Na koniec Iwona Konieczna poddaje analizie sytuację dzieci przewlekle chorych. Autorka skupiła się na podejmowanych przez tę grupę strategiach radzenia sobie z trudnościami związanymi z chorobą, a także powiązanych z nimi możliwościach osiągnięcia dobrego samopoczucia, sprawności i niezależności, by móc się przystosować i efektywnie rozwijać.

Tom pierwszy uzupełniają doniesienia z przebiegu konferencji dotyczących aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością, wykluczenia z kultury, którego mogą i zwykle doświadczają osoby z niepełnosprawnością oraz biblioterapii jako metody często stosowanej w edukacji i rehabilitacji osób doświadczających różnych trudności w codziennym funkcjonowaniu.

Mamy nadzieję, że lektura niniejszego tomu zachęci Czytelników do sięgnięcia po drugi tom poświęcony kontynuacji dyskursu emancypacyjnego toczącego się w obszarze pedagogiki specjalnej.

Redaktorzy
Beata Cytowska, Piotr Plichta